

Лекція 1-2

НАУКА ЯК СФЕРА ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Працівник масової комунікації, як і будь-який інший фахівець, повинен мати уявлення про методику й організацію наукової діяльності, про основні поняття та категорії наукознавства. Наукові знання істотно відрізняються від життєвих, практично-повсякденних. Життєві, емпіричні знання, як правило, зводяться до констатації фактів та їхнього опису. Наукові знання передбачають не лише констатацію та опис, а й пояснення фактів, осмислення їх у системі понять конкретної науки. Останню цікавить насамперед установлення фактів і доказовість їхньої інтерпретації. При цьому особиста переконаність дослідника, його віра, ідеологія, емоції, навіть так званий «здоровий глузд» у науці доказами не вважаються. Існують **критерії науковості** знань – правила, за якими оцінюється відповідність (невідповідність) отриманих знань стандартам наукового знання. До критеріїв науковості знань належать: *об'єктивність, доказовість, раціональність, методичність, системність*. Крім того, наукова робота відрізняється від художньої чи публіцистичної усталеним чітким структуруванням тексту й науковим стилем викладу. Так, є суворі вимоги до структури дисертаційної роботи й до змісту окремих її розділів.

Специфіка наукової діяльності передбачає:

- відповідність отриманих результатів дослідження критеріям науковості;
- усталену структуру наукового твору (реферату, доповіді, курсової роботи тощо);
- науковий стиль викладу.

Професор Київського інституту журналістики В. Різун наголошує, що «наукові праці в галузі масової комунікації мають відповідати загальними вимогам, обов'язковим для будь-якої галузі науки. Таким чином, причетність до офіційної науки накладає на працівника масової комунікації певні обмеження, характерні для діяльності вчених, а отже, слід чітко розділяти, наприклад, рекламу від рекламознавства, або журналістикознавство від власне журналістики. Журналіст у своїх творах має право оперувати етичними категоріями, керуватися своїми особистими поглядами. Що стосується науковців, то суб'єктивізм у їхньому методологічному арсеналі неприпустимий. Тому, курсова або магістерська робота, яка містить науково не обґрунтовані твердження, за своєю суттю є публіцистичним, а не науковим твором. Є певна різниця в підході до поняття «об'єктивність» у публіцистичних і наукових творах. Для журналістів об'єктивність не означає абсолютну точність, а лише передбачає таке висвітлення подій, яке відокремлює факти від емоційних оцінок. Натомість у наукових творах об'єктивність означає максимально точно висвітлення фактів і подій у формі безстороннього опису. **У науковому дослідженні треба чітко розмежовувати факт від власної думки, оцінки або трактування.** Звичайно, журналістика пов'язана з творчістю, а отже, має свою специфіку.

Але творчістю займаються практичні журналісти, а не вчені-журналістикознавці, навіть якщо вони періодично публікуються як журналісти. Отже, журналістикознавець має розмежовувати в собі журналістську творчість і наукову діяльність. Журналістам, які пишуть наукові праці, необхідно мати уявлення про підходи до вивчення складних систем, аналіз причинно-наслідкових зв'язків, знати методи проведення соціологічних досліджень, методи роботи з документами тощо, оскільки лише отримані фактичні дані можуть бути вагомими аргументами, саме вони надають авторським міркуванням переконливості й доказовості». Професор харківського університету імені В. Н. Каразіна І.Л. Михайлин вважає, що «наукова робота, якої вимагає від студента-журналіста університетська програма, є важливою складовою його професійної підготовки, спрямована на гарантування високого рівня оволодіння базовими предметами і в кінцевому підсумку забезпечує формування яскравої, компетентної в своїй галузі, всебічно розвиненої особистості, якою, безперечно, мусить бути кожен журналіст». А відтак, науково-дослідна робота для студента не самоціль, а єдиний спосіб стати висококласним журналістом.

І.Л. Михайлин зауважує: «Умовно читаючу публіку можна розділити на дві великі групи: читачів газет і читачів книжок. Перші налаштовані на сприйняття новинок, подій сьогоденного дня. Другі - на глибоке сприйняття життя, пошук його філософського пояснення, осмислення законів. Журналіст пише для перших, але сам повинен належати до других. Лише так він спроможний забезпечити собі здатність до компетентних суджень, кваліфікацію».

Сучасне суспільство відрізняється тим, що «колосальне збільшення обсягів інформації, яку нібито потрібно зсвоїти людині інформаційного суспільства, потребує від неї величезної уваги, часу й енергії, яких вона насправді не має. Більший обсяг інформації не означає її повноти; навпаки, збільшення кількості вимірів і параметрів, які необхідно враховувати для прийняття рішень, роблять інформацію все менш і менш повною. Збирання потрібної інформації стає все більш трудомістким процесом, витрати на її збирання й опрацювання неймовірно зростають. Пошук правильного (адекватного) рішення на підставі такої множинної інформації стає тривалим і витратним процесом.» (Михайлин І.Л. Журналістська освіта і наука: підручник / І.Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – С. 38.)

Умберто Еко: Когда-то мы готовились к выпускному экзамену, который ставил точку в долгом периоде обучения: в Италии это экзамен на аттестат зрелости, в Германии – Abitur, во Франции – экзамен на степень бакалавра. После него никто не обязан был учиться, кроме элиты, которая шла в университет. Мир не менялся. Полученные знания вы могли использовать до самой смерти. В восемнадцать-двадцать лет люди уходили в гносеологическую отставку. В наше время работник предприятия должен постоянно обновлять свои знания под страхом увольнения. Обряд перехода, который символизировали эти большие выпускные экзамены, теперь не имеет никакого значения.

Серед якостей, які повинна формувати в молодого журналіста університетська освіта, названі широта світогляду, уміння слухати, сприймати, засвоювати, аналізувати інформацію, уміння спілкуватися (комунікабельність), смак до літературної форми, грамотність, прагнення до постійного поповнення знань, уміння захищати свою думку навіть вірність ЗМІ, у якому працюєш. (Михайлин І.Л. Журналістська освіта і наука: підручник / І.Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – С. 38.)

Після складання іспитів студенти все швидко забувають; і тоді вирішальним стає не володіння колись засвоєними знаннями, а здатність особистості мислити, учитися далі й здобувати нові знання, освоювати практичні навички, яких бракує, чи вивчити конкретний прикладний матеріал, з яким доводиться мати справу найчастіше. (посилається на Карла Ясперса) (Михайлин І.Л. Журналістська освіта і наука: підручник / І.Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – С. 74-75.)

Хіба людина, що закінчила журфак, скажімо, 15-20 років тому, готова була тоді до інформаційної діяльності в сучасних умовах? Життя давно викинуло б її за борт, якби університет не дав їй головних навичок – самій учитися далі, оволодівати новими технологіями. (Михайлин І.Л. Журналістська освіта і наука: підручник / І.Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – С. 75.)

***Наука** – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення. Як специфічна сфера людської діяльності вона є результатом суспільного розподілу праці, відокремлення розумової праці від фізичної, перетворення пізнавальної діяльності в особливу галузь занять певної групи людей. Необхідність наукового підходу до всіх видів людської діяльності змушує науку розвиватися швидшими темпами, ніж будь-яку іншу галузь діяльності.*

Термін «*наука*» багатозначний. Він включає такі поняття: 1) діяльність, спрямовану на здобуття нового знання; 2) результат цієї діяльності – суму здобутих наукових знань, що є основою наукового розуміння світу; 3) одну з форм людської свідомості; 4) назву окремих галузей наукового знання; 5) учених з їх знаннями, здібностями, кваліфікацією, досвідом; 6) наукові установи (академії, науково-дослідні інститути, лабораторії); 7) шляхи, методи, прийоми, закономірності наукової роботи, тобто здобування нових знань про дійсність; 8) форми функціонування й використання нагромаджених знань.

Наука є невід’ємним компонентом культури людства, необхідною умовою духовного й технічного прогресу, вирішальним рушієм розвитку сучасної цивілізації. Вона стала однією з форм суспільної свідомості.

Наука зародилась ще в античні часи – у Давній Греції, Єгипті, Вавилоні, Індії, Китаї. Спочатку нагромаджувались й осмислювались факти спостережень за природою, життям людей. Аж до періоду індустріалізації (18 ст.) головною функцією науки був опис і пояснення різних явищ світу. Із появою машинного виробництва наука перетворюється у фактор розвитку цього виробництва. В

умовах науково-технічної революції суспільний прогрес став просто неможливим без широкого розгортання наукових досліджень.

Наукознавство – це спеціальна дисципліна, яка вивчає закономірності функціонування та розвитку науки, структуру й динаміку наукового знання та наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами та сферами морального й духовного життя.

Одним із основних завдань наукознавства є розробка **класифікації наук**, яка визначає місце кожної науки в загальній системі наукових знань, зв'язок усіх наук. Найпоширенішим є розподіл усіх наук на науки про природу, суспільство й мислення.

Наука виникла в момент усвідомлення незнання, що в свою чергу викликало об'єктивну необхідність здобуття знання. **Знання** – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відбиття у свідомості людини. Процес руху людської думки від незнання до знання називають **пізнанням**, у основі якого лежить відбиття й відтворення у свідомості людини узагальнених уявлень про закономірні зв'язки об'єктивної реальності. **Наукове пізнання** – це дослідження, яке характеризується своїми особливими цілями й завданнями, методами отримання й перевірки нових знань. Воно сягає сутності явищ, розкриває закони їх існування та розвитку. Наукове пізнання покликане освітлювати шлях практиці. Основою та рушійною силою пізнання є **практика**. Вона дає науці фактичний матеріал, який потребує теоретичного осмислення. Теоретичні знання створюють надійну основу розуміння сутності явищ об'єктивної дійсності.

Діалектика процесу пізнання полягає в протиріччі між обмеженістю наших знань і безмежною складністю об'єктивної дійсності. Пізнання – це і взаємодія суб'єкта й об'єкта, результатом якого є **нове** знання про світ. Процес пізнання має двоконтурну структуру: емпіричні й теоретичні знання, які існують у тісній взаємодії та взаємозумовленості.

Знання зводяться до відповідей на запитання: **що? скільки? чому? яке? як?** – на які має дати відповідь наука.

Як зробити? – на це запитання дає відповідь методика. **Що зробити?** – це сфера практики.

Відповіді на запитання зумовлюють **мету** науки – описування, пояснення й передбачення процесів та явищ об'єктивної дійсності.

Істинні знання існують як система **принципів, закономірностей, законів, основних понять, наукових фактів, теоретичних положень і висновків**. Тому істинне наукове знання об'єктивне. Разом із тим наукове знання може бути відносним або абсолютним. **Відносне знання** – це знання, яке, будучи в основному адекватним відображенням дійсності, відрізняється певною неповнотою збігу образу з об'єктом. **Абсолютне знання** – це повне, вичерпне відтворення узагальнених уявлень про об'єкт, що забезпечує абсолютний збіг образу з об'єктом. Безперервний розвиток практики унеможливорює перетворення знання на абсолютне, але дає змогу відрізнити об'єктивні й істинні знання від помилкових.

Наука як специфічна суспільна діяльність людини характеризується такими **ознаками**:

- наявністю систематизованого знання (наукових ідей, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, гіпотез, основних понять, фактів);
- наявністю наукової проблеми, об'єкта й предмета дослідження;
- практичною значущістю як явища (процесу), що вивчається, так і знань про нього.

Розглянемо основні поняття науки.

Наукова ідея – інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок. Наука передбачає два види ідей: конструктивні й деструктивні, тобто ті, що мають чи не мають значущості для науки й практики. Свою специфічну матеріалізацію ідея знаходить у гіпотезі.

Гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ (процесів) або причин, які зумовлюють даний наслідок. Наукова теорія включає в себе гіпотезу як вихідний момент пошуку істини, яка допомагає економити час і сили, цілеспрямовано зібрати й згрупувати факти. Розрізняють нульову, описову (понятійно-термінологічну), пояснювальну, основну робочу й концептуальну гіпотези. Якщо гіпотеза узгоджується з науковими фактами, то в науці її називають теорією або законом.

Гіпотези проходять у своєму розвитку три стадії:

- накопичення фактичного матеріалу й висунення на його основі припущень;
- формулювання гіпотези й обґрунтування;
- перевірка отриманих результатів на практиці.

Якщо при перевірці результат відповідає дійсності, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію. Гіпотеза висувається з надією на те, що вона, коли не цілком, то хоча б частково, стане достовірним знанням.

Закон – внутрішній суттєвий зв'язок явищ, що зумовлює їх закономірний розвиток. Для доведення закону наука використовує судження.

Судження – думка, у якій за допомогою зв'язку понять стверджується або заперечується що-небудь.

Умовивід – розумова операція, за допомогою якої з певної кількості заданих суджень виводиться інше судження, котре певним чином пов'язане з вихідним.

Наука – це сукупність теорій. **Теорія** – вчення, система ідей, поглядів, положень, тверджень, спрямованих на тлумачення того чи іншого явища. Теорію розглядають як сукупність узагальнюючих положень, що утворюють науку або її розділ. Вона виступає як форма синтетичного знання, у межах якого окремі поняття, гіпотези й закони втрачають автономність і перетворюються на елементи цілісної системи.

Теорія являє собою систему наукових концепцій, принципів, положень, фактів.

Відомо, що певну теорію можна вважати науковою, якщо вона:

- описує певну групу явищ матеріального чи духовного світу (тобто

віддзеркалює досліджувані явища у *статистиці*);

- розкриває функціонування цих явищ (тобто описує досліджувані явища в *динаміці*);

- передбачає результати такого функціонування (тобто видає більш-менш точний *прогноз* подальшого розвитку досліджуваних явищ).

Суспільство є складною динамічною системою. Останнім часом до його вивчення залучаються різні розділи математики. Це спричинено тим, що наукова теорія може найточніше виконувати свою динамічну й прогностичну функцію лише тоді, коли є відповідний математичний опис досліджуваного явища.

Наукова концепція – система поглядів, теоретичних положень, основних думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю. *Концепція* – це система поглядів, система опису певного предмета або явища стосовно його побудови, функціонування. Концепція має надзвичайне значення, оскільки є єдиним визначальним задумом, головною ідеєю наукового дослідження.

Концептуальність – це визначення змісту, суті, смислу того, про що йде мова.

Під **принципом** у науковій теорії розуміють найабстрактніше визначення ідеї. Принцип – це правило, що виникло в результаті об'єктивно осмисленого досвіду.

Поняття – це думка, відбита в узагальненій формі. Воно відбиває суттєві й необхідні ознаки предметів та явищ, а також взаємозв'язки. Якщо поняття увійшло до наукового обігу, його позначають одним словом – *терміном* або сукупністю слів – термінами. Розкриття змісту поняття називають його *визначенням*. Останнє має відповідати таким вимогам:

- указувати на найближче родове поняття;
- указувати на те, чим дане поняття відрізняється від інших понять.

Поняття, як правило, завершує процес наукового дослідження, закріплює результати, отримані вченим особисто у своєму дослідженні.

Лекція 3

ОСНОВНІ ВИДИ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Реферат (лат. *referre* – доповідати, повідомляти) – короткий виклад змісту одного або декількох документів із певної теми.

Обсяг реферату визначається специфікою теми й змістом документів, кількістю відомостей, їх науковою цінністю або практичним значенням. Його обсяг коливається від 500– 2500 знаків до 20–24 сторінок.

Є багато видів рефератів. Науковці найчастіше мають справу з інформативними й розширеними, або зведеними, рефератами.

Інформативний реферат найповніше розкриває зміст документа, містить основні фактичні та теоретичні відомості. У такому рефераті мають бути зазначені: предмет дослідження і мета роботи; наведені основні результати; викладені дані про метод і умови дослідження; відбиті пропозиції автора щодо застосування результатів; наведені основні характеристики нових технологічних процесів, технічних виробів, нова інформація про відомі явища, предмети та ін. Інформаційний реферат розміщують у первинних документах (книги, журнали, збірники наукових праць, звіти про науково-дослідну роботу та ін.) і у вторинних документах (реферативні журнали і збірники, інформаційні карти та ін.).

Розширений, або зведений (багатоджерельний, оглядовий), реферат містить відомості про певну кількість опублікованих і неопублікованих документів із однієї теми, викладені у вигляді зв'язного тексту.

Зразок структури реферату

ВСТУП

РОЗДІЛ I. Історія та теорія питання.

РОЗДІЛ II. Вирішення проблеми в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

ЛІТЕРАТУРА

Реферат починається з викладу сутності проблеми. Слід уникати зайвих фраз.

У *вступі* обґрунтовуються актуальність теми, її особливості, значущість з огляду на соціальні потреби суспільства та розвиток конкретної галузі науки або практичної діяльності.

У *розділі I* наводяться основні теоретичні, експериментальні дослідження з теми, зазначається, хто з учених минулого вивчав дану проблему, які ідеї висловлював. Визначаються сутність (основний зміст) проблеми, основні чинники (фактори, обставини), що зумовлюють розвиток явища або процесу, який вивчається. Наводиться перелік основних змістових аспектів проблеми, які розглядалися вченими. Визначаються недостатньо досліджені питання, з'ясовуються причини їх слабкої розробленості.

У *розділі II* дається поглиблений аналіз сучасного стану процесу або явища, тлумачення основних поглядів і позицій щодо проблеми. Особлива увага приділяється виявленню нових ідей та гіпотез, експериментальним даним, новим методикам, оригінальним підходам до вивчення проблеми. У цьому

розділі подається аналіз практики. Висловлюються власні думки щодо перспектив розвитку проблеми.

У висновках подаються узагальнені умовиводи, ідеї, думки, оцінки, пропозиції науковця.

До списку літератури включають 8-10 публікацій переважно останніх 5-10 років із обов'язковим посиланням по тексту. Особливу цінність мають роботи останнього року.

У додатках наводяться формули, таблиці, схеми, якщо вони суттєво полегшують розуміння роботи.

Вибір теми реферату слід узгоджувати з кафедрою і науковим керівником. Тема має допомогти студенту у визначенні методології свого дослідження.

Обсяг розширеного реферату – 20-24 сторінки.

Виклад матеріалу в рефераті має бути коротким і стислим. Слід використовувати синтаксичні конструкції, властиві мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних зворотів.

У рефераті слід використовувати стандартизовану термінологію, уникати незвичних термінів і символів або пояснювати їх при першому згадуванні в тексті. Терміни, окремі слова й словосполучення можна замінювати абрєвіатурами й прийнятими текстовими скороченнями, значення яких зрозуміле з контексту.

Реферат рецензується і оцінюється, за умови позитивного відгуку здобувач (студент) допускається до іспиту.

Рецензія (відгук) на реферат має об'єктивно оцінювати позитивні й негативні його сторони. У рецензії тією чи іншою мірою слід оцінити вміння поставити проблему, обґрунтувати її соціальне значення; розуміння автором співвідношення між реальною проблемою і рівнем її концептуальності; повноту висвітлення літературних джерел, глибину їх аналізу, володіння методами збору, аналізу та інтерпретації емпіричної інформації; самостійність роботи, оригінальність в осмисленні матеріалу; обґрунтування висновків і рекомендацій.

Стиль рецензії має відповідати нормам, прийнятим для наукових відгуків, тобто бути доброзичливим, але принциповим. Відносно до автора роботи речення слід будувати в третій особі минулого часу («студент поставив..., розкрив..., довів...,»); до самої роботи – в теперішньому часі («реферат містить..., розкриває...» та ін.).

Рецензію не слід завершувати оцінкою; вона має впливати зі змісту документа.

Доповідь (повідомлення)

Найбільш поширеною формою усного оприлюднення наукових результатів є доповідь та повідомлення.

Доповідь – документ, у якому викладаються певні питання, даються висновки, пропозиції. Вона призначена для усного (публічного) прочитання та обговорення.

Розрізняють такі види доповідей:

- 1) **звітні** (узагальнення стану справ, ходу роботи за певний час);

- 1) **поточні** (інформація про хід роботи);
- 2) на наукові теми.

Наукова доповідь – це публічно виголошене повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми (теми, питання).

Структура тексту доповіді практично аналогічна плану статті.

Структура тексту доповіді:

I. *Вступ.* Зазначають підстави, причини, проблемну ситуацію, що зумовили необхідність написання доповіді.

II. *Основна частина,* де аналізується нинішній стан проблеми, наводяться аргументи, обґрунтовується основна ідея (ідеї) автора.

III. *Підсумкова частина* містить висновки, рекомендації, пропозиції.

Є два методи написання доповіді. Перший полягає в тому, що дослідник спочатку готує тези свого виступу, на основі тез пише доповідь на семінар або конференцію, редагує її і готує до опублікування в науковому збірнику у вигляді доповіді чи статті. Другий, навпаки, пов'язаний з повним написанням доповіді, а потім у скороченому вигляді ознайомленням з нею аудиторії. Вибір способу підготовки доповіді залежить від змісту матеріалу та індивідуальних особливостей науковця.

Специфіка усного виступу має суттєві відмінності від друкованого змісту й форми. При написанні доповіді слід зважати на те, що суттєва частина матеріалу опублікована в тезах доповіді. Крім того, частина матеріалу подається на плакатах (слайдах, моніторі комп'ютера, схемах, діаграмах, таблицях та ін.). Тому доповідь повинна містити коментарі, а не повторення ілюстративного матеріалу. Можна зупинитися лише на одній (найсуттєвішій, дискусійній) тезі доповіді, зробивши посилання на опубліковані тези. Це дозволить на 20–40 % скоротити доповідь. Добре, коли доповідач реагує на попередні виступи науковців з теми своєї доповіді. Доцільним є полемічний характер доповіді: це викликає інтерес слухачів.

При написанні доповіді слід зважати на те, що за 10 хвилин людина може прочитати матеріал, що надруковано на чотирьох сторінках машинописного тексту (через два інтервали). Обсяг доповіді становить 8–12 сторінок (до 30 хвилин). Якщо доповідь складається з 4–6 сторінок, вона називається *повідомленням*.

Доповідь – це одна з багатьох форм оприлюднення результатів наукової роботи, можливостей за короткий термін "увійти" в наукове товариство за умови яскравого виступу. Якщо доповідь зроблено за змістом дисертації, дисертант забезпечує *апробацію* своєї роботи.

Лекція 4

КУРСОВА І ДИПЛОМНА РОБОТА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У професійній підготовці спеціаліста з масової комунікації значну роль відіграє курсова, бакалаврська, дипломна, магістерська роботи. Щодо структури, методики їх написання та оформлення вони мають подібні риси, тому будуть проаналізовані спільно.

Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів. За своїм змістом курсова робота повною мірою відповідає науково-методичному пошуку, **тому повинна не обмежуватися реферуванням наукових джерел**, а включати елементи нових здобутих знань й експериментального досвіду.

Курсова робота повинна відбити знайомство студента з новітніми джерелами з його теми, методичною літературою, публіцистичними виступами, засвідчити його здібності до теоретичного аналізу. У курсовій роботі виявляється ступінь професійної підготовки студента, його здатність до самостійного спостереження й мислення, до практичної діяльності.

Згідно з Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України курсова робота виконується з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання, та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Курсова робота (особливо на молодших курсах) поєднує в собі навчальну та дослідницьку настанови. До курсової роботи висуваються дві головні вимоги: вона повинна бути, із одного боку, науковим дослідженням, а, із другого боку, залишатися навчальним твором, який виявляє здібності студента й в процесі виконання якого він навчається науковій праці.

Тематика курсових робіт має відповідати завданням навчальної дисципліни й тісно пов'язуватися з практичними потребами конкретного фаху. Вона затверджується на засіданні кафедри. Виконання курсових робіт визначається графіком.

Бакалаврська робота. Студенти розподіляються на невеликі групи, кожна з яких під керівництвом викладача залежно від галузевої спеціалізації мусить створити реальний інформаційний продукт: випустити номер газети чи журналу, відзняти інформаційний сюжет чи короткометражний публіцистичний фільм, записати радіопередачу, виготовити рекламний ролік та ін.. (Михайлин І.Л. Журналістська освіта і наука: підручник / І.Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – С. 78.)

Дипломна робота – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання у вищому навчальному закладі.

Дипломна робота має комплексний характер і пов'язана з використанням набутих студентом знань, умінь та навичок зі спеціальних дисциплін. У більшості випадків дипломна робота є поглибленою розробкою теми курсової роботи студента-випускника. Нею передбачено систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, виробничих та інших завдань.

В такому випадку вибір теми повинен відповідати чотирьом вимогам:

Чотири прості правила

- 1) *Тема повинна відповідати схильностям конкретного студента* (тобто відповідати темам екзаменів, прочитаним книгам, а також політичній, ідейній, духовній культурі випускника).
- 2) *Основні тексти повинні бути досяжними* (тобто фізично доступними для конкретного студента).
- 3) *Основні тексти повинні бути постижними* (тобто інтелектуально посилені для конкретного студента).
- 4) *Вибрана методологія повинна реально відповідати можливостям конкретного студента.*

У Еко, С.21

До дипломних робіт висуваються такі основні вимоги:

- актуальність теми, відповідність її сучасному стану певної галузі науки та перспективам розвитку, практичним завданням відповідної сфери;
- вивчення та критичний аналіз монографічних і періодичних видань із теми;
- вивчення та характеристика історії досліджуваної проблеми та її сучасного стану, а також передового досвіду роботи у відповідній галузі;
- чітка характеристика предмета, мети й методів дослідження, опис та аналіз проведених автором експериментів;
- узагальнення результатів, обґрунтування їх, висновки та практичні рекомендації.

Курсова (дипломна, магістерська) робота як самостійне навчально-наукове дослідження має виявити рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки студента, його здатність застосовувати одержані знання під час вирішення конкретних проблем, його схильність до аналізу та самостійного узагальнення матеріалу з теми дослідження.

Незалежно від обраної теми, **структура курсової, а також дипломної і магістерської роботи має бути такою:** титульний аркуш; зміст; перелік умовних позначень (при необхідності); вступ; кілька розділів (підрозділів), що розкривають теорію питання та досвід практичної роботи; висновки; список використаної літератури; додатки.

Правильна та логічна структура курсової роботи – це запорука успіху розкриття теми. Процес уточнення структури складний і може тривати протягом усієї роботи над дослідженням. *Попередній план роботи* треба обов'язково показати науковому керівникові, оскільки може статися, що потрібно буде переписувати текст роботи.

Процес роботи над дослідженням поділяється на три основні етапи:

- підготовчий;
- етап роботи над змістом;
- заключний етап.

Розглянемо стисло кожен із етапів.

Підготовчий етап починається з **вибору теми** курсової (дипломної, магістерської) роботи, її осмислення та обґрунтування. Із переліку тем, запропонованих кафедрою, студент (магістрант) обирає ту, яка найповніше відповідає його навчально-виробничим інтересам та схильностям. Перевага надається темі, при розробці якої студент може виявити максимум особистої творчості та ініціативи. Разом із керівником необхідно визначити межі розкриття теми та перелік установ, досвід роботи яких буде висвітлюватись у дослідженні.

Вибір теми наукової роботи передбачає наявність *об'єкта* дослідження. Об'єкт - це обраний для вивчення конкретний фрагмент соціальної реальності (процес або явище), де існує досліджувана проблема. Крім об'єкта дослідження, виділяється також *предмет* дослідження – властивості, аспекти й особливості об'єкта, аналіз яких особливо значущий для розв'язання завдань цієї конкретної наукової роботи. На визначення предмета впливають: а) реальні властивості об'єкта, б) знання дослідника про ці властивості, в) мета й завдання дослідження. Із погляду різних завдань той самий об'єкт може містити різні предмети дослідження.

Предмет дослідження є вужчим, ніж об'єкт. Визначаючи об'єкт, треба знайти відповідь на запитання: що розглядається? Разом із тим предмет визначає аспект розгляду, дає уявлення про зміст розгляду об'єкта дослідження, про те, які нові відношення, властивості, аспекти й функції об'єкта розкриваються. Іншими словами, об'єктом виступає те, що досліджується. А предметом – те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також із його кінцевим результатом і шляхом його досягнення. Наявність поставленої мети дослідження дозволяє визначити **завдання дослідження**, які можуть включати такі складові:

- вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (наприклад, виявлення сутності понять, явищ, процесів, подальше вдосконалення їх вивчення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);

- всебічне (за необхідності й експериментальне) вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її типового стану, недоліків і труднощів, їх причин, типових особливостей передового досвіду; таке вивчення дає змогу уточнити, перевірити дані, опубліковані в спеціальних неперіодичних і

періодичних виданнях, підняти їх на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження;

- обґрунтування необхідної системи заходів щодо вирішення даної проблеми;

- експериментальна перевірка запропонованої системи заходів щодо відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально важливих у відповідних умовах результатів вирішення цієї проблеми при певних затратах часу й зусиль;

- розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження в практиці роботи відповідних установ (організацій).

Лекція 5.

Виконання завдань дослідження неможливе без *ознайомлення* з *основними літературними (а можливо й архівними)* джерелами з теми курсової (дипломної, магістерської) роботи. Із метою повного *їх виявлення* необхідно використовувати різні джерела пошуку: каталоги й картотеки кафедр та бібліотеки вищого навчального закладу, а також провідних наукових бібліотек міста, бібліотечні посібники, прикнижні та пристатейні списки літератури, виноски й посилання в підручниках, монографіях, словниках та ін., покажчики змісту річних комплектів спеціальних періодичних видань.

Під час джерелознавчих пошуків необхідно з'ясувати *стан вивченості обраної теми* сучасною наукою, щоб не повторювати в роботі загальновідомих істин, конкретніше точніше визначити напрями та основні розділи свого дослідження.

На етапі аналізу існуючих літературних джерел, присвячених об'єктові дослідження, науковець оцінює структуру цього об'єкта, виділяє окремі елементи, розглядає зовнішні та внутрішні зв'язки між ними тощо. У результаті формується концептуальна модель досліджуваного явища. При цьому заздалегідь невідомо чи є ця модель правильною, а чи неправильною. У процесі дослідження концепція піддається уточненню й виправленню.

Другий етап починається з *вивчення та конспектування літератури з теми* курсової (дипломної, магістерської) роботи. Вивчення літератури треба починати з праць, де проблема відображається в цілому, а потім перейти до вузких досліджень. Починати ознайомлення з виданням треба з титульного аркуша, з'ясувавши, де, ким, коли воно було видано. Треба переглянути зміст, який розкриває структуру видання, наповнення його розділів, звернутися до передмови, де розкрито призначення видання, завдання, поставлені в ньому автором.

Читаючи видання, треба уважно стежити за ходом авторської думки, вміти відрізнити головні положення від доказів й ілюстративного матеріалу. Часто статті з наукових збірок складні для сприйняття, тому необхідно їх читати кілька разів, намагаючись виділити головну ідею та аргументи, якими автор її доводить. З'ясовуючи це, треба виписати всі необхідні цитати, цифри, факти, умови, аргументи, якими оперує автор, доводячи основну ідею статті.

Конспектуючи матеріал, слід постійно пам'ятати тему курсової (дипломної, магістерської) роботи, щоб виписувати тільки те, що має відношення до теми дослідження. Виписувати цитати треба на одну сторону окремих аркушів паперу стандартного розміру, що допомагає краще орієнтуватися в накопиченому матеріалі, систематизувати його за темами й проблемами. **Кожна цитата, приклад, цифровий матеріал мають супроводжуватися точним описом джерела з позначенням сторінок, на яких опубліковано цей матеріал.** Застосування так званих розлапкованих цитат, коли думки іншого автора видаються за особисті, розглядається як грубе порушення літературної та наукової етики, кваліфікується як плагіат.

Однак це не означає, що студент зовсім не повинен спиратися на праці інших авторів: чим ширше й різноманітніше коло джерел, які він

використовував, тим вищою є теоретична та практична цінність його дослідження.

Після конспектування матеріалу необхідно перечитати його знову, щоб склалося цілісне уявлення про предмет вивчення. Щоб зібрати матеріал із одного питання разом, можна розрізати ті конспекти, де розглянуто кілька питань з теми дослідження.

Готуючись до **викладення тексту курсової (дипломної, магістерської) роботи**, доцільно ще раз уважно прочитати її назву, що містить проблему, яка повинна бути розкрита. Проаналізований та систематизований матеріал викладається відповідно до змісту у вигляді окремих розділів і підрозділів (глав і параграфів). Кожний розділ (глава) висвітлює самостійне питання, а підрозділ (параграф) – окрему частину цього питання.

Тема має бути розкрита без пропуску логічних ланок, тому, починаючи працювати над розділом, треба відмітити його головну ідею, а також тези кожного підрозділу. Тези необхідно підтверджувати фактами, думками різних авторів, результатами анкетування та експерименту, аналізом конкретного практичного досвіду. Треба уникати безсистемного викладення фактів без достатнього їх осмислення та узагальнення.

Думки мають бути пов'язані між собою логічно, увесь текст має бути підпорядкований одній головній ідеї. Один висновок не повинен суперечити іншому, а підкріплювати його. Якщо висновки не будуть пов'язані між собою, текст втратить свою єдність. Один доказ має впливати з іншого. Для доказу кожного положення треба наводити аргументи, розташовуючи їх таким чином:

• **середній доказ – слабкий доказ – сильний доказ**

або

• **сильний – слабкий – середній.**

Щодо кожного розділу (глави) роботи необхідно зробити **висновки**, на основі яких формулюють висновки до всієї роботи в цілому.

Достовірність висновків загалом підтверджується **вивченням практичного досвіду роботи** конкретних установ, щодо яких проводиться дослідження. Оперативно й в повному обсязі зібрати практичний матеріал, узагальнити його та систематизувати допоможе оволодіння студентом основними **методами дослідження**: спостереженням, експериментом, бесідою, анкетуванням, інтерв'ю, математичними методами обробки кількісних даних, методом порівняльного аналізу та ін. Найкращих результатів можна досягти при комплексному використанні цих методів, проте слід мати на увазі, що залежно від особливостей теми дослідження, специфіки предмета й конкретних умов окремі методи можуть набути переважного значення.

Накопичуючи та систематизуючи факти, треба вміти визначити їх достовірність і типовість, найсуттєвіші ознаки для наукової характеристики, аналізу, порівняння. Аналіз зібраних матеріалів слід проводити в сукупності, із урахуванням усіх сторін відповідної сфери діяльності (чи установи). Порівняльний аналіз допомагає виділити головне, типове в питаннях, що розглядаються, простежити зміни, що сталися в роботі культурологічних і документно-інформаційних установ протягом останніх років, виявити

закономірності, проаналізувати причини труднощів у їх функціонуванні, визначити тенденції та перспективи подальшого розвитку.

Кількісні дані, що ілюструють практичний досвід роботи, можна проаналізувати за методом ранжованого ряду, розподіливши матеріали за роками, звівши їх у статистичні таблиці, таблиці для порівняння та ін., що дозволить зробити конкретні висновки.

Таким чином, широке використання відомих у науці методів накопичення, вивчення, систематизації фактів та практичного досвіду в цілому дасть змогу виконати основне завдання наукового дослідження: поєднати різні роз'єднані знання в цілісну систему, вивести певні закономірності, визначити подальші тенденції розвитку теорії та практики відповідної сфери діяльності.

Обов'язковим етапом побудови концептуальної моделі є формулювання гіпотез. Гіпотези – це власні припущення про структуру об'єкта, характер зв'язків між його елементами, про їхнє функціонування та розвиток. Ці уявлення потребують перевірки в процесі дослідження. Кожне із завдань наукової роботи можна вважати робочою гіпотезою, а концептуальна модель виступає метою дослідження. Перевірка гіпотез можлива лише тоді, коли всі поняття, що їх містить гіпотеза, пройшли операціоналізацію (тобто відомо, як вимірювати кожен характеристичну об'єкта) та одержали емпіричну інтерпретацію (тобто відомо, про що свідчатиме результат вимірювання). Правильно проведена операціоналізація підтверджуватиме, що ми вимірюємо саме те, що хочемо виміряти. Наприклад, якщо в дослідженні поставлено завдання оцінити ефективність передвиборної рекламної кампанії певної партії, то поняття «ефективність передвиборної рекламної кампанії» треба операціоналізувати тобто дати визначення, що саме в цій роботі мається на увазі під «ефективністю» та які емпіричні індикатори свідчатимуть про міру цієї ефективності.

Отже, у науковій роботі висунуті теоретичні положення треба підкріпити емпіричними дослідженнями, сформулювати робочі гіпотези, намітити процедури їхньої перевірки, втілити процедури в конкретні методики збирання інформації, створити систему індикаторів, які відповідають основним поняттям гіпотези і, якщо це можливо, побудувати шкали для вимірювання величин емпіричних індикаторів.

Заключний етап роботи над курсовою (дипломною, магістерською) роботою

Завершальний етап досліджень – аналіз результатів. Він починається з перевірки гіпотез: підтвердилися вони емпіричними даними чи ні. Іноді для цього досить переглянути відповідні таблиці отриманих даних, інколи отримані дані допускають різні тлумачення, а тому виникає потреба в додаткових дослідженнях.

Інтерпретація результатів й оцінка гіпотез завершуються оцінкою концептуальної моделі: що в ній відповідає емпіричній дійсності, що – ні, у яких напрямках треба її розвинути, доповнити, у яких – переглянути, а то й зовсім відкинути. **Паралельно з інтерпретацією результатів часто**

розглядають прогноз розвитку досліджуваного явища, навіть якщо перед дослідником не стоять такі завдання.

На цьому етапі передбачається написання студентом вступу та висновків до курсової (дипломної, магістерської) роботи, оформлення списку літератури та додатків, редагування тексту, його доопрацювання з урахуванням зауважень наукового керівника, підготовка роботи до захисту.

Вступ доцільно писати після того, як написана основна частина курсової (дипломної, магістерської) роботи. У вступі обґрунтовується актуальність теми, що вивчається, її практична значущість; визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження; розглядаються методи, за допомогою яких воно проводилось; розкривається структура роботи, її основний зміст. Якщо студент вирішив не торкатися деяких аспектів теми, він повинен зазначити про це у вступі.

Обов'язковою частиною вступу є **огляд літератури** з теми дослідження, у який включають найбільш цінні, актуальні роботи (10–15 джерел). Огляд має бути систематизованим аналізом теоретичної, методичної й практичної новизни, значущості, переваг та недоліків розглядуваних робіт, які доцільно згрупувати таким чином: роботи, що висвітлюють історію розвитку проблеми, теоретичні роботи, які повністю присвячені темі, потім ті, що розкривають тему частково. В огляді не слід наводити повний бібліографічний опис публікацій, що аналізуються, достатньо назвати автора й назву, а поруч у дужках проставити порядковий номер бібліографічного запису цієї роботи в списку літератури. Закінчити огляд треба коротким висновком про ступінь висвітленості в літературі основних аспектів теми.

Дослідження завершується формулюванням висновків і рекомендацій. Потрібно визначити, чи виконано поставлені перед дослідженням завдання й наскільки повно, які з них розв'язані, а які ні, розглянути причини, унаслідок яких деякі завдання залишилися невирішеними. Необхідно показати, який внесок дослідження зробило в теорію розглядуваної проблеми, сформулювати практичні рекомендації.

Лекція 6.

Логічним завершенням курсової (дипломної, магістерської) роботи є **висновки**. Головна їх мета – підсумки проведеної роботи. Висновки подаються у вигляді окремих лаконічних положень, методичних рекомендацій. Дуже важливо, щоб вони відповідали поставленим завданням. У висновках необхідно зазначити не тільки те позитивне, що вдалося виявити в результаті вивчення теми, а й недоліки та проблеми практичного функціонування культурологічних і документних систем, а також конкретні рекомендації щодо їх усунення. Основна вимога до заключної частини – не повторювати змісту вступу, основної частини роботи й висновків, зроблених у розділах.

Завершуючи написання курсової (дипломної) роботи, необхідно систематизувати ілюстративний матеріал. Ілюстрації можна подавати в тексті або оформляти у вигляді додатків. Усі **додатки** повинні мати порядкову нумерацію та назви, що відповідають їхньому змісту. Нумерація аркушів із додатками продовжує загальну нумерацію сторінок основного тексту роботи. Обсяг курсової роботи має бути в межах 25–30 сторінок машинопису, обсяг дипломної роботи – в межах 50–60 сторінок машинопису, без урахування додатків і списку літератури.

Перш ніж представляти чернетку керівникові, треба ще раз переглянути, чи логічно викладено матеріал, чи є зв'язок між параграфами та главами, **чи весь текст «працює» на головну ідею курсової (дипломної) роботи**. Такий уявний структурний аналіз роботи допоможе краще побачити нелогічність в її структурі та змісті.

Оформляючи текст роботи, треба знайти час для повторного перегляду першоджерел. Це допоможе побачити все цінне, що було пропущено на початку вивчення теми, наштотухне на цікаві думки, поглибить розуміння проблеми.

Доцільно відкласти текст і повернутися до нього через деякий час, щоб подивитися на роботу очима сторонньої особи. Весь цей час не слід читати щось із теми роботи, але постійно думати над нею. У цей період, коли тема вивчена та викладена, з'являються власні думки, власна оцінка та розуміння проблеми – неодмінна умова поліпшення структури й змісту роботи.

При згадуванні в тексті прізвищ (учених-дослідників, практиків) ініціали, як правило, ставляться перед прізвищем (Ю.М. Столяров, а не Столяров Ю.М., як це прийнято в списках літератури).

Бажано не відкладати оформлення чорнового варіанта роботи на останні дні встановленого терміну. Завдання студента – якомога раніше подати чернетку керівникові. **Вважається нормою, коли курсова (дипломна) робота переробляється кілька разів**. Навіть досвідчені автори неодноразово допрацьовують свої роботи.

Після остаточного узгодження чернетки з керівником можна оформляти чистовий варіант. Перед тим, як віддрукувати з чернетки курсову (дипломну) роботу, її слід старанно ще раз перевірити, уточнити назви розділів (глав), підрозділів (параграфів), таблиць, послідовність розміщення матеріалу, звірити

цифрові дані, обґрунтованість і чіткість формулювань, висновків та рекомендацій.

До формулювань заголовків (назв) розділів (глав) і підрозділів (параграфів) курсової (дипломної) роботи висуваються такі основні вимоги: стислість, чіткість і синтаксична різноманітність у побудові речень, із переважанням простих, поширених, послідовне та точне відображення внутрішньої логіки змісту роботи.

6. Загальні правила цитування та посилання на використані джерела

При написанні курсової, дипломної, магістерської робіт автор повинен посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться в роботі, або на ідеях і висновках яких розробляються проблеми, завдання, питання, вивченню яких присвячене дослідження. Такі посилання дають змогу відшукати документи, перевірити достовірність відомостей про цитування документа, забезпечують необхідну інформацію про нього, допомагають з'ясувати його зміст. **Посилатися слід на останні видання публікацій.** На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли наявний у них матеріал не входить до останнього видання. Коли використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел із великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул із джерела, на яке є посилання в праці.

Посилання в тексті на джерела слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділених двома квадратними дужками, наприклад: «...у працях [1-7]...». Коли в тексті необхідно зробити посилання на складову частину чи конкретні сторінки відповідного джерела, можна наводити посилання у квадратних дужках, при цьому номер посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком посилань.

Приклад:

Цитата в тексті: «...незважаючи на пріоритетне значення мовних каналів зв'язку між діловими партнерами, ні в якому разі не можна ігнорувати найбільші канали передачі інформації» [6,с.23].

Відповідний опис у переліку посилань:

6. Дороніна М.С. Культура спілкування ділових людей: Навчальний посібник.-К.: «КМ Academia»,1998.- 192с.

Посилання на ілюстрації вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад: «рис.1.2». Посилання на формули вказують порядковим номером формули в дужках, наприклад: «...у формулі (2.1)». На всі таблиці необхідно посилатися в тексті, при цьому слово «таблиця» у тексті пишуть скорочено, наприклад: «...у табл.1.2». У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово «дивись», наприклад: «див. табл. 1.3».

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити *цитати*. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається і закінчується лапками й наводиться в тій граматичній формі, у якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту й без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту й позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні посилання на джерело;

д) якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;

е) якщо автор дослідження, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора статті, а весь текст застереження вміщується в круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. - І.І.), (підкреслено мною. - І.І.), (розрядка моя. - І.І.).

7. Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення студента з наявною літературою з досліджуваної проблеми.

Джерела можна розмішувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті, в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

Відомості про джерела, включені до списку, необхідно давати відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

8. Правила оформлення додатків

Додатки оформлюють як продовження курсової роботи на наступних її сторінках, розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті роботи. **Кожен із додатків починають з нової сторінки, їм дають заголовки, надруковані угорі малими літерами з першої великої симетрично стосовно тексту сторінки.** Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток» і велика літера, що позначає додаток. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г', Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, наприклад, додаток А, додаток Б і т.д. Єдиний додаток позначається як додаток А.

Текст кожного додатка за потреби може бути поділений на розділи й підрозділи, пронумеровані в межах кожного додатка: перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад, А.2 – другий розділ додатка А; В.3.1 – підрозділ 3.1 додатка В. Ілюстрації, таблиці й формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. Д.1.2 – другий рисунок першого розділу додатка Д; формула (А. 1) – перша формула додатка А.

За змістом додатки можуть бути досить різноманітними. Для них характерні, наприклад, проміжні математичні доведення, формули й розрахунки, таблиці допоміжних цифрових даних, копії справжніх документів, витяги з звітних матеріалів, виробничі плани й програми, протоколи й акти випробувань, впровадження, розрахунки економічного ефекту, інструкції і методики, опис алгоритмів і програм вирішення задач на ЕОМ, розроблені в процесі виконання курсової, бакалаврської, магістерської роботи, окремі положення з інструкцій і правил, ілюстрації допоміжного характеру.

Типові помилки в написанні та оформленні магістерської роботи

1. Зміст роботи не відповідає плану магістерської роботи або не розкриває тему повністю чи в її основній частині.

2. Сформульовані розділи (підрозділи) не відбивають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта.

3. Мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно й не відбиває специфіки об'єкта і предмета дослідження.

4. Автор не виявив самостійності, робота являє собою компіляцію або плагіат.

5. Не розроблено глибокого й всебічного аналізу сучасних офіційних і нормативних документів, нової спеціальної літератури (останні 5 – 10 років) з теми дослідження.

6. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з теми роботи має форму анотованого списку й не відбиває рівня досліджуваності проблеми.

7. Не розкрито зміст та організацію особистого експериментального дослідження (його суть, тривалість, місце проведення, кількість обстежуваних, їхні характеристики), поверхово висвітлено стан практики.

8. Кінцевий результат не відповідає меті дослідження, висновки не відповідають поставленим завданням.

9. У роботі немає посилань на першоджерела або вказані не ті, із яких запозичено матеріал.

10. Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без додержання вимог державного стандарту.

11. Як ілюстрований матеріал використано таблиці, діаграми, схеми, запозичені не з першоджерел, а з підручника, навчального посібника, монографії або наукової статті.

12. Обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам, вона виконана неохайно, із помилками.